

Vi skall ställa till en rolig dans...

Ur jul-lekarnas slingrande historia

Nu är det jul igen...

En svensk flicka, som var på skolutbyte i USA:s svenskbygger, följde med sitt värdfolk till kyrkan på juldagsmorgonen. Det går litet livligare till i amerikanska kyrkor än i svenska, och flickan blev inte alltför förvånad, när prästen undrade om hon inte ville sjunga en sång på svenska vid altarrunden för alla gamlingar med svenskminnen. Hon föreslog "När juldagsmorgon glimmar", men det gick inte alls. Nej, det skulle vara en sång, som de gamla brukade tala om, just den sången och ingen annan ville de höra: "Nu är det jul igen". Den överraskade flickans invändning att denna sång egentligen inte har någon annan text än upprepningen av de första raderna, bemöttes med oförstående.

ret och sjöng "Nu är det jul igen, nu är det jul igen". Gång på gång.

Och många gamlingar kom röra fram och tackade efteråt!

Julsångernas och jullekarnas historia är faktiskt rätt invecklad och erbjuder fortfarande möjligheter till litterära fynd. Vem som skrev "Nu är det jul igen" etc vet man inte, men sången finns i alla fall noterad från 1860-talet. I Aug Bondessons uppteckning från Halland låter det så här:

*Nu är det jul igen, nu är det jul igen,
och nu så blir det långa nätter.
Men så kommer mor med flaskan
igen
och så blir det längst och bättre.*

Vilket kanske besannar konstaterandet, att julsångerna och jullekarna av äldre datum inte alls är tillkomna för barnen. De har med tiden råkat bli barnvisor eftersom de äldre slutade med jullekandet.

□ Anders Perssons olycksöde

"Nu är det jul igen" får ofta en följdvisa på samma melodi, den där om Anders Perssons stuga, som står i ljusan låga. Många har under årens lopp framträtt och berättat, att de väl minns var denne Anders Persson hade sin stuga och hur den brann upp en julafton.

De kanske borde vara litet försiktigare i sin lokalpatriotiska iver, ty visans fortsättning är verkligen inte särskilt meriterande för gamle Anders Persson. Den finns i den vissamling från mitten av förra seklet som kallas Filikromens visor — det

märkliga namnet Filikromen står här som signatur för litteratören Ludvig Theodor Öberg (1820—1860). I den uppteckning han presenterar får vi veta förskräckliga ting; Anders Persson har tydligen smakat på julbryden och räddar med nöd och näppe buteljen ur branden.

*Anders Persson var så glad och lätt i
hågen,
att hans finkel inte brändes opp-san.
Anders Persson han smutta' å söp,
Anders Persson snart i backen där
stöp.
Anders Perssons stuga står i ljusan
låga,
Anders Perssons stuga brinner opp-
san.*

Så långt kan man komma med Anders Persson! Däremot tycks forskningen tita om de tre musikanterna (fiol, basfiol och flöjt) alltifrån Skaraborg. Det är en oklar bestämning, eftersom det inte på århundraleden funnits något Skaraborg — bara ett Skaraborgs län. Men de tre musikanterna med sin omoderna instrumentering har som bekant varit seglivade trots bristen på postnummer.

□ Rötter i balladerna

Från 1770-talet kan man notera en "Ny och vacker Juhle-vijsa", som gick att sjunga på samma melodi som "Om sommaren sköna". Där heter det om jullekarna:

*Låt oss plocka rosor, vi dansa i ring,
låt oss skära havre och brinna.
Se blindbocken, huru han löper omkring
att en annan i stället att finna.
Här lekes pantlekar, här dömes klå
män,
här går procession, här hoppas på tån.
Av julölet färgen vi vinna.*

Versen ger ju en antydning om flera lekar, som än i dag kan vara vanliga. Och Anna Maria Lenngren låter Moster Agneta i sin "Klagan" över tidernas förändring tala om sin ungdoms "liknelse- och underlekar". Att sitta på understol är ju en lek som hållit sig kvar in på våra dagar, i den mån det blir någon tid över mellan TV-programmen. Litet svårare att smälta är väl en del nummer ur Djurclous förteckning över kända lekar från 1874. "Peta ut ögat på skomakaren" låter ex-

empelvis inte som någon av de ädlare förströelserna i julhalmen.

— En del lekar har sina rötter i balladens tider, säger sakkunskapen, i detta fall docent Bengt R Jonsson vid Svenskt Visarkiv. Från 1500-talet finns det en visa om en herreman och hans oxe:

*Och min kaere greffue tu hint icke så
hårdh,
iagh hafuer icke aciat löpa bort...*

Mönstret känns igen. Det har senare övertagits i leken "Flickan går i ringen". Även Domaredansen har gamla rötter. "Har du drömt om din käraste i natt, skall du mot ljuset le", sjunger vi i vår anständiga tid. Men egentligen handlar det nog om det s k nattfrieriet och flickans eventuellt förlorade jungfrudom. Man sjöng "Har du sovit hos din käraste i natt" vilket inte låter fullt lika oskyldigt. Och det finns äldre varianter än så:

*Tag ljus i hand, kär dotter min!
Och låt mig på dig se.
Så framt som du har äran din,
så får du inte le...*

Så heter det i en uppteckning från Gotland, återgiven av Nils Dencker som ägnat denna visa ett stadium. Kanske hänger den samman med en gammal bröllopssed; en del äldre versioner är rätt grovkömliga.

□ Räven på riset

I sitt stora verk Atlantica av år 1677 nämner Olaus Rudbeck leken "Räven raskar över riset", vilket ju låter betydligt rimligare än den stackars rävens spring över isen. Det var en härmningslek — som det är än i dag — och Rudbeck nämner, att man härmade skrivare, spelmän, skomakare, svarvare och runstavskärare, vilket sistnämnda låter litet invecklat.

Men den raskande räven finns också på franska, och det är inte så gott att veta på vilka vägar han vandrat in eller ut. Det franska ursprunget kan noteras även beträffande "Viljen i veta och viljen i förstå", som finns i praktiskt taget identisk version:

*Qui veut ouir, veut scavoir
comme on seme l'avoine?*

Var det någon franskkunnig guvernant på ett svenskt herresäte som tog sig för att roa herrskapet genom att i perfekt över-

Vi äro musikanter alltifrån Skaraborg...

sättning lansera en fransk sånglek? Eller var det tvärt om? Vi lär tills vidare få nöja oss med att undra och klassa in sången bland de många andra som kan spåras internationellt.

Vi har en annan populär härmningslek i "Så går vi runt om enersasnar", vilket ju är en rätt fyndig försvenskning av den mulbrybush, som engelska barn i sekler gått runt, innan visan kom till Sverige. Och visan om brobygget, "Bro; bro breja", har ett rotsystem, som sträcker sig vida i världen och långt bort i antiken.

Med "Bro breja" är man över på lekramsornas område. I engelsk speciallitteratur hittar man:

*Baa, baa black sheep, have you any
wool?
Yes sir, yes sir, three bags full.
One for the masters, another for the
maid,
and one for the little child that cried in
the lane.*

Det är ju inte så svårt att se vad det blir på svenska. Men den där ramsan om "Bulleri bock, hur många horn sätter du opp", en gammal god gissningslek, kan enligt expertisen spåras ända till den romerske skalden Petronius på 60-talet efter Kr, vilket ju är bättre upp.

□ Hyökä perju, juupa talar

Det mesta har kommit västerifrån när det gäller visor och lekar, sägs det. Men i Fäلتskärns berättelser finner man en gammal bekant i ett avsnitt där en glad murare sjunger på slottsgården i Majniemi:

*Hyökä perju, juupa talar,
härät tanssaa, mika haakar,
konkommu, lilla syötävän
vi ska tanssaa suullen hyppijän
viska tanssaako hoppas...*

Man behöver inte vara finsktalande för

att se denna rotväliska är "Höga berg och djupa dalar" på någon sorts blandspråk. Tidpunkten i boken är 1695, och eftersom Topelius var väl historiskt bevandrad kan man kanske förmoda, att han inte slarvade med detaljerna i tidsfärgen.

Men "Höga berg och djupa dalar" blir ändå en ungdom vid sidan av "Skära skära havre", som enligt C H Tillhagen hör till en 1500-talsdans Bergamasca, som fått sitt namn efter staden Bergamo i Italien och först publicerades i Sverige av professor J A Bellman, Carl Michael Bellmans farfar. Det skedde 1706.

□ Till fiskhamnens ära

Det finns senare importvaror från Italien. År 1852 kom Gunnar Wennerberg hem från ett besök, bl a i Neapel, och medförde en barcaroll som egentligen lär vara tillägnad fiskerhamnen Santa Lucia.

*Sul mare luccia
L'astro d'argento
placida è l'onda,
prospero è il vento
Venite all'agile
barchetta mia!
Santa Lucia,
Santa Lucia!*

I de trakter av Sverige där luciaseden förekom, hade man klarat sig med en del inhemska visor. Det här är en uppteckning från Västergötland:

Anders Perssons stuga

oliger dans . . .

arnas historia

är här som
g Theodor
uppteckning
skräckliga
en smakat
d nöd och

och lätt i

ns opp-san.
a' ä söp,
cken där

r i ljusan

nnar opp-

ned Anders
ningen tiga
basfiol och
är en oklar
på århund-
— bara ett
isikanterna
utering har
s bristen på

erna

notera en
om gick att
"Om som-
m jullekar-

usa i ring,
inna.
löper om-
finna.
dömes klä
pas på tån.

om flera
anliga. Och
oster Ag-
ternas för-
s "liknelse-
nderstol är
in på våra
on tid över
svårare att
Djurclous
från 1874.
" låter ex-

empelvis inte som någon av de ädlare för-
ströelserna i julhalmen.

— En del lekar har sina rötter i balla-
dens tider, säger sakkunskapen, i detta
fall docent Bengt R Jonsson vid Svenskt
Visarkiv. Från 1500-talet finns det en visa
om en herreman och hans ox:

Och min kaere greffue tu bint icke så
hårdh,
iagh haffuer icke actat löpa bort . . .

Mönstret känns igen. Det har senare
övertagits i leken "Flickan går i ringen".
Även Domaredansen har gamla röt-
ter. "Har du drömt om din käraste i natt,
skall du mot ljuset le", sjunger vi i vår an-
ständiga tid. Men egentligen handlar det
nog om det s k nattfrieriet och flickans
eventuellt förlorade jungfrudom. Man
sjöng "Har du sovit hos din käraste i
natt" vilket inte låter fullt lika oskyldigt.
Och det finns äldre varianter än så:

Tag ljus i hand, kär dotter min!
Och låt mig på dig se.
Så framt som du har äran din,
så får du inte le . . .

Så heter det i en uppteckning från Got-
land, återgiven av Nils Dencker som äg-
nat denna visa ett stadium. Kanske häng-
er den samman med en gammal bröllops-
sed; en del äldre versioner är rätt
grovkörniga.

□ Råven på riset

I sitt stora verk *Atlantica* av år 1677
nämner Olaus Rudbeck leken "Råven
raskar över riset", vilket ju låter betydligt
rimligare än den stackars råvens spring
över isen. Det var en härmningslek —
som det är än i dag — och Rudbeck näm-
ner, att man härnade skrivare, spelmän,
skomakare, svarvare och runstavskärare,
vilket sistnämnda låter litet invecklat.

Men den raskande råven finns också på
franska, och det är inte så gott att veta på
vilka vägar han vandrat in eller ut. Det
franska ursprunget kan noteras även
beträffande "Viljen i veta och viljen I för-
stå", som finns i praktiskt taget identisk
version:

Qui veut ouir, veut scavoir
comme on sème l'avoine?

Var det någon franskkunnig guvernant
på ett svenskt herresäte som tog sig för att
roa herrskapet genom att i perfekt över-

sättning lansera en fransk sånglek? Eller
var det tvärt om? Vi lär tills vidare få nöja
oss med att undra och klassa in sången
bland de många andra som kan spåras in-
ternationellt.

Vi har en annan populär härmningslek
i "Så går vi runt om enerisasnår", vilket ju
är en rätt fyndig försvenskning av den
mulbrybush, som engelska barn i sekler
gått runt, innan visan kom till Sverige.
Och visan om brobygget, "Bro; bro
breja", har ett rotsystem, som sträcker sig
vida i världen och långt bort i antiken.

Med "Bro breja" är man över på lek-
ramsornas område. I engelsk speciallitte-
ratur hittar man:

Baa, baa black sheep, have you any
wool?
Yes sir, yes sir, three bags full.
One for the masters, another for the
maid,
and one for the little child that cried in
the lane.

Det är ju inte så svårt att se vad det blir
på svenska. Men den där ramsan om
"Bulleri bock, hur många horn sätter du
opp", en gammal god gissningslek, kan
enligt expertisen spåras ända till den ro-
merske skalden Petronius på 60-talet efter
Kr, vilket ju är bättre upp.

□ Hyökä perju, juupa talar

Det mesta har kommit västerifrån när
det gäller visor och lekar, sägs det. Men i
Fältskärens berättelser finner man en gam-
mal bekant i ett avsnitt där en glad mura-
re sjunger på slottsgården i Majniemi:

Hyökä perju, juupa talar,
härät tanssaa, mika haakar,
konkommu, lilla syötävän
vi ska tanssaa suullen hyppijän
viska tanssaaako hoppas. . .

Man behöver inte vara finsktalande för

att se denna rotvälska är "Höga berg och
djupa dalar" på någon sorts blandspråk.
Tidpunkten i boken är 1695, och eftersom
Topelius var väl historiskt bevandrad kan
man kanske förmoda, att han inte slarva-
de med detaljerna i tidsfärgen.

Men "Höga berg och djupa dalar"
blir ändå en ungdom vid sidan av
"Skära skära havre", som enligt C
H Tillhagen hör till en 1500-talsdans
Bergamasca, som fått sitt namn efter
staden Bergamo i Italien och först
publicerades i Sverige av professor J
A Bellman, Carl Michael Bellmans far-
far. Det skedde 1706.

□ Till fiskhamnens ära

Det finns senare importvaror från Ita-
lien. År 1852 kom Gunnar Wennerberg
hem från ett besök, bl a i Neapel, och
medförde en barcaroll som egentligen lär
vara tillägnad fiskehamnen Santa Lucia.

Sul mare luccica
L'astro d'argento
placida è l'onda,
prospero è il vento
Venite all'agile
barchetta mia!
Santa Lucia,
Santa Lucia!

I de trakter av Sverige där luciaseden
förekom, hade man klarat sig med en del
inhemska visor. Det här är en uppteck-
ning från Västergötland:

Se godmorgon i huset både herre och
fru,
nu kommer Lussebru'.
Hon närmast till sängen sig nalkas.
Tager kaffet det står och kallnar,
tager nu och drick oss till,
det I haver fått av Lucia.

Inte ens en västgöte kan väl påstå att
det är någon speciell kläm över denna
konstlösa ramsa. Mest fick det nog duga
med de gamla vanliga julsångerna vid lus-
sefirandet. Men omkring 1920 har någon
letat upp den gamla italienska visan som
kommer svepande över landet med den
enda kvalifikationen att ordet Lucia finns
med i texten, fast det här handlar om
Neapels fiskhamn! Visan finns i olika
textversioner av vilka den vanligaste är
skriven av Arvid Rosén.
Det är den som börjar "Natten går tunga
fjät . . ." "Kanske är Sigröd Elmblads bort-
glömda text litterärt bättre:

Sankta Lucia,
Ljusklara hägring,
sprid i vår vinternatt
glans av din fägring. . .

Men visorna bryr sig inte om det litte-
rära värdet. De följer sina egna slingrande
vägar genom århundradena utan att låta
sig styras. Det är detta märkliga för-
hållanden, som med några stickprov bely-
ses i denna lilla översikt. Du är alltså i
sällskap med generationer förfäder, när
du sjunger "Nu är det jul igen". Men var
litet försiktigare än Anders Persson både
med ljusen och förtäringen!

ERIK WENGSTRÖM

Vi äro musikanter alltifrån Skaraborg . . .

Anders Perssons stuga står i ljusan låga